

*Сергій Олександрович Сунєгін,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
ORCID: 0000-0003-4304-708X*

ЮРИДИЧНІ ОBOB'ЯЗКИ ТА ЇХ ВИКОНАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПИТАННЯ ОНТОЛОГІЇ ТА ГНОСЕОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Сучасний світ розвивається в умовах масштабних технологічних перетворень, які безпосередньо впливають не лише на матеріальні умови життя суспільства та громадян, а й на відповідні структури свідомості людини, зокрема на її здатність сприймати правові норми. У філософському вимірі вплив технологій на людину можна розглядати як частину більш широкого процесу трансформації сприйняття оточуючої нас дійсності, в якій суб'єктивне пізнання та розуміння світу в усій багатоманітності його проявів змінюється під впливом нових технологічних можливостей, здатних кардинально посилити людський вплив на природу та життєдіяльність суспільства, зокрема таких об'єктивних чинників, як цифровізація, штучний інтелект, автоматизація тощо. Сучасні технології все більше проникають у повсякденне життя практично кожної людини, впливаючи на сприйняття часу, простору та соціальних норм, що не може не відображатися на змістовно-функціональних характеристиках правосвідомості особистості, яка безпосередньо проявляється, з-поміж іншого, у особливостях сприйняття та розуміння юридичних обов'язків як невід'ємної складової правопорядку в будь-якій державі.

Саме юридичні обов'язки, які безпосередньо пов'язані з моральними та іншими соціальними нормами, формують основу для стабільного та ефективного розвитку суспільства, оскільки вони встановлюють параметри взаємодії суб'єктів права в межах конкретних правовідносин, а їх виконання гарантує здійснення прав і законних інтересів громадян, а також соціальну справедливість. В умовах швидкого й перманентного впровадження нових технологій у суспільне життя стає дедалі більш очевидним, що як поняття «юридичний обов'язок», так і різноманітні аспекти його виконання, зазнають суттєвих змін, які потребують глибокого теоретичного осмислення.

У зазначеному контексті необхідно враховувати, що сучасні технології впливають не лише на процес виконання юридичних обов'язків, на чому зазвичай наголошується в сучасній правовій доктрині, а й на саму онтологію та гносеологію цих обов'язків. Останнє проявляється, зокрема, у тому, що якщо раніше юридичні обов'язки сприймалися як результат чітких публічно-владних нормативних приписів, то в умовах функціонування сучасних технологічних систем фокус їх розуміння поступово зміщується у призму функціонування автоматизованих алгоритмів, що програмують їх виконання. У таких умовах усвідомлення та інтерпретація юридичних обов'язків пов'язується переважно з питаннями технологічного програмування, а не людським виміром їх встановлення та функціонування в суспільстві.

З урахуванням зазначеного виникає необхідність у здійсненні ґрунтовної теоретико-методологічної розробки проблематики юридичних обов'язків у контексті розвитку сучасних технологій. Адже важливо не лише зрозуміти, як саме технології впливають на процес виконання юридичних обов'язків, а й з'ясувати, як вони впливають на їхню структуру, а також параметри їх усвідомлення суб'єктами права. Вирішення цього завдання своєю чергою потребує перегляду існуючих у сучасній юридичній літературі підходів до розуміння сутності та природи юридичних обов'язків, їх місця в механізмі правового регулювання з урахуванням впливу технології на правосвідомість

індивідів. При цьому необхідно також враховувати, що розвиток технологій змінює способи отримання та інтерпретації інформації про юридичні обов'язки, оскільки інформування про них здійснюється вже переважно через відповідні цифрові платформи та програмні алгоритми, що неминуче зумовлює поступову трансформацію механізму сприйняття та усвідомлення цих обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика онтології та гносеології юридичних обов'язків, а також питання забезпечення їх належної реалізації в контексті сучасного розвитку, досліджуються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед дослідників загальнотеоретичного спрямування слід насамперед згадати роботи Ж.-Л. Бержеля, С. Бобровник, Р. Дворкіна, М. Козюбри, В. Костицького, Л. Лессіга, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, Т. Попович, Д. Роулза, О. Скрипнюка, Т. Тарахонич, Л. Фуллера, Г. Харта, Ю. Шемшученка та ін.

Не применшуючи великої ролі та значення наукового доробку цих і багатьох інших вчених, присвяченого питанням сутності та природи юридичних обов'язків, а також проблемам забезпечення їх належного виконання у різних правовідносинах, все ж потрібно визнати, що трансформація їх онтологічного та гносеологічного аспектів в умовах сучасної технологізації суспільного життя ще недостатньо досліджена в сучасній науковій літературі, що суттєво актуалізує необхідність здійснення нових наукових розвідок, присвячених проблематиці впливу нинішнього етапу технологічного розвитку не лише на процес виконання юридичних обов'язків, а й на сприйняття та розуміння їх сутності та природи.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення особливостей трансформації онтологічного та гносеологічного аспектів юридичних обов'язків у контексті сучасного технологічного розвитку з урахуванням нових можливостей і викликів, пов'язаних з процесом їх виконання в інноваційних умовах.

Основні результати дослідження. У науковій літературі юридичний обов'язок традиційно розглядається як законодавчо закріплена міра належної поведінки, адресована суб'єкту права та забезпечена можливістю застосування закріплених у законодавстві примусових заходів з боку держави. Такий підхід до розуміння сутності та природи юридичного обов'язку ґрунтується на сучасних досягненнях юридичної науки і практики, відповідно до яких юридичний обов'язок слід розуміти як особливі вимоги держави, державної влади та громадянського суспільства, які виражають міру належної та необхідної поведінки або діяльності різних суб'єктів права і правовідносин, є біполярними стосовно прав і свобод учасників правовідносин, виступають складовою системи права і законодавства держави, офіційно встановлені або закріплені (санкціоновані) органами державної влади в законах та інших нормативно-правових актах держави, мають точно визначений нормативний характер, є обов'язковими для всіх дієздатних осіб або окремих категорій громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб тощо, охороняються й захищаються державою або громадянським суспільством від порушень, спрямовані на задоволення загальнодержавних, громадських і приватних потреб та інтересів учасників правовідносин, а також на конкретизацію державно-правового або індивідуально-правового регулювання суспільних правовідносин і охорону державного і громадського правопорядку, соціально-демократичних і морально-правових цінностей правової держави та суспільства [1, с. 365].

Однією із сутнісних характеристик юридичного обов'язку є те, що він являє собою засіб конкретизації об'єктивного обов'язку, який не залежить від волі та свідомості суб'єкта й не належить йому. У об'єктивному значенні юридичний обов'язок зумовлюється об'єктивними умовами розвитку суспільства, що мають економічний, політичний чи соціальний характер; закріплюється нормами загального характеру; поширює свою дію на певну сферу суспільних відносин та спрямований на їх регулювання; потребує конкретизації до визначених суб'єктів; закріплюється певним різновидом юридичних документів, що становлять джерела права; забезпечується такими засобами, як зобов'язання та заборони; має загальнообов'язковий характер та поширюється на невідзначену кількість суб'єктів; охороняється державою в загальному порядку. При цьому як елемент змісту правовідносин юридичний обов'язок залежить від суб'єктивних чинників, основним серед яких є рівень правосвідомості та правової культури суб'єктів; стосується певних осіб; поширюється на певну життєву ситуацію; має пряму дію; спрямований на покладення зобов'язань на певних суб'єктів; спрямований на регулювання поведінки конкретного суб'єкта; залежить від настання юридичних фактів [2, с. 377–378].

Юридичні обов'язки можна класифікувати на конституційні (наприклад, обов'язок дотримуватися норм Конституції та законів України, обов'язок поважати права і свободи громадян, обов'язок сплачувати податки і збори та ін.); адміністративні (наприклад, обов'язок дотримуватися правил дорожнього руху, обов'язок дотримуватися ліцензійних умов у сфері господарської діяльності, обов'язок дотримуватися правил пожежної безпеки, санітарних норм тощо); цивільні (наприклад, обов'язок виконувати умови договорів, обов'язок відшкодування шкоди, обов'язки власника та ін.); трудові (наприклад, обов'язок дотримуватися правил внутрішнього трудового розпорядку, обов'язок виконувати розпорядження та доручення керівників тощо); сімейні (наприклад, обов'язок батьків виховувати свою дитину та утримувати її до досягнення нею повноліття, обов'язок дітей утримувати непрацездатних батьків та ін.); екологічні (наприклад, обов'язок зберігати довкілля, обов'язок дотримуватися екологічних норм і стандартів тощо); кримінальні (наприклад, обов'язок не вчиняти кримінальних правопорушень, обов'язок учасників кримінального провадження) [3, с. 33] та інші обов'язки, які забезпечують функціонування відповідних галузевих правовідносин.

Отже, у онтологічному вимірі юридичний обов'язок виступає як специфічний модус або стан соціального буття, який виникає не з фактичних обставин, а з припису правової норми та конститується як феномен належного та необхідного. У межах цього традиційного в сучасній літературі підходу зміст юридичного обов'язку досягається через тлумачення тексту правової норми, зокрема, через з'ясування її логічної структури та змісту шляхом аналізу тексту нормативно-правового акта, а також цілей правового регулювання. З цього випливає, що фактичне існування юридичного обов'язку впливає не стільки з тексту відповідної правової норми, скільки з акту внутрішнього усвідомлення її припису суб'єктом правореалізації, а між самою нормою та реальною поведінкою завжди існує певна невизначеність або простір, який заповнюється вольовим актом особи та можливим санкційним впливом держави.

Наведені аспекти сутності та природи юридичного обов'язку свідчать про те, що його належне виконання та дотримання в конкретних правовідносинах залежить не тільки від стану правової свідомості особистості та інших важливих правових чинників, а й від стану її моральної свідомості, яка безпосередньо впливає на внутрішнє усвідомлення зобов'язуючої норми права та значною мірою спрямовує відповідний вольовий акт особи. За словами Т. Попович, «важливою умовою здійснення юридичних обов'язків є усвідомлення та використання у своїй діяльності основоположних ідей – принципів моралі, які є найбільш узагальненим вираженням вимог тієї чи іншої моралі. Моральні принципи становлять ядро моралі, визначають її соціально-історичну сутність, ідейну спрямованість. На відміну від норм моралі, які визначають тактику поведінки людини в конкретних життєвих ситуаціях, принципи моралі визначають узагальнену соціальну орієнтацію, стратегію поведінки, є своєрідною програмою діяльності. Моральні принципи об'єднують та систематизують всю моральну діяльність, є фактором її стабільності, визначають головну лінію поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях» [4, с. 430].

Загалом, взаємозв'язок юридичного обов'язку з морально-етичними та іншими вимогами (наприклад, релігійними), що легітимовані суспільством, простежується практично у всій юридико-філософській традиції, починаючи від стародавніх мислителів і завершуючи сучасною філософською та теоретичною правовою доктриною. Йдеться про те, що юридичний обов'язок має насамперед сутнісний взаємозв'язок з категоріями «справедливість», «рівність», «благо», «добро», «чесність», «відповідальність» та іншими морально-етичними максимами, а також такими явищами, як «влада», «закон», «суспільний устрій», «держава» тощо. Така тенденція в розумінні природи юридичного обов'язку у більш широкому контексті, тобто як очікуваної та значущої поведінки, що спирається не лише на правові норми, а й на інші соціонормативні системи, легітимовані суспільством, і передбачає особисту участь особи у його виконанні, її внутрішнє усвідомлення своєї відповідальності та ціннісне співвіднесення власної поведінки з соціонормативними вимогами, продовжувала зберігатися аж до початку XXI століття і формування сучасного глобального технологічного суспільства, в якому суб'єкти права все більше реалізують правові та інші соціальні норми в межах відповідних технічних і передусім цифрових систем з конкретно визначеними параметрами їх функціонування.

Отже, обов'язок, з одного боку, тісно пов'язаний із зовнішнім впливом на свідомість особи насамперед різноманітних соціальних чинників і норм, а з іншого – з людською дією (колом таких

дій, способом дій). Обов'язок у цьому випадку сприймається як певна людська дія, в якій він виражається. Ці обставини надають можливість охарактеризувати обов'язок як якийсь зовнішній фактор, що впливає на людину в процесі її дії або поведінки, або передує їм, тобто як щось при-внесене, обмежене, що зумовлює характер та спрямованість людської поведінки [5, с. 9].

Важливою характеристикою юридичного обов'язку є його адресний характер, оскільки його зміст звернений до конкретних суб'єктів права, які мають свободу вибору між правомірною та неправомірною поведінкою, тобто юридичний обов'язок виступає як зовнішня вимога до визначеної особи, яка може бути нею виконана, проігнорована або порушена. Свобода вибору або свобода волі – це насамперед моральна категорія, основу якої становить усвідомлення людиною добра і зла та похідних від них соціальних явищ і процесів, зокрема тих, які отримують відповідне правове закріплення у нормах законодавства. Правомірна та протиправна поведінка не позбавлена морального виміру та обґрунтування з позицій добра і зла, джерела усвідомлення яких містяться насамперед не в діалектиці суспільного розвитку, а в метафізичних (божественних) законах улаштування Всесвіту, всього сущого та живого, у духовній сутності людини, здатної до емпатії, співчуття та милосердя, які мають метафізичну основу та передують будь-яким державним приписам.

Тож у традиційному розумінні та загальноприйнятому значенні юридичний обов'язок має деонтичний характер, тобто існує передусім як ідеальний нормативний припис, а не як іманентна властивість соціальної або технічної системи. Це означає, що юридичний обов'язок, як і право загалом, звертається до вільної особистості та покладає на неї етичний тягар вибору, оскільки людина повинна внутрішньо усвідомити відповідний припис як справедливий і необхідний для загального блага. Відтак ефективність виконання юридичних обов'язків безпосередньо залежить також від того, наскільки його зміст резонує з внутрішнім моральним законом людини.

Водночас в умовах функціонування глобального інформаційного суспільства та стрімкого розвитку різноманітних технологій, зокрема цифрових та автоматизованих систем прийняття рішень, штучного інтелекту та розподілених реєстрів, відбувається поступова трансформація онтологічного статусу юридичного обов'язку, який до певної міри вже втрачає відповідні нормативні витoki й починає функціонувати як елемент технологічно організованої системи алгоритмів, що пов'язане з поступовою зміною «юридичного світосприйняття» та образу права під впливом практично всеохопного оцифровування суспільного життя [6, с. 4].

Зокрема, у межах таких сучасних технологій, як блокчейн і смарт-контракти юридичний обов'язок, по суті, є невід'ємною складовою певного програмного коду та реалізується автоматично при настанні визначених умов. Те саме стосується й впровадження інших технологічних платформ у правореалізаційну практику, за яких виконання юридичних обов'язків здійснюється без безпосередньої вольової участі відповідної особи (наприклад, технології автоматичного списання податкових та інших обов'язкових платежів з банківської картки; надання адміністративних послуг через інтерфейси електронних сервісів; автоматизація багатьох правозастосовних процесів тощо). У цьому випадку відбувається своєрідна трансформація моделі юридичного обов'язку як нормативно визначеного припису, оскільки в умовах сучасної цифровізації його зміст конституюється конкретним запрограмованим процесом, а правові норми осмислюються насамперед як формалізовані умови функціонування відповідної технічної системи.

Як наслідок, юридичний обов'язок поступово перетворюється на елемент технократичного, а не соціокультурного мислення з його опорою передусім на визначену систему нормативних координат, зокрема правових, моральних та релігійних. Зазначене своєю чергою приводить до того, що юридичний обов'язок починає поступово втрачати традиційний для його розуміння характер внутрішньо усвідомленої, осмисленої повинності, що переживається суб'єктом права та редукується до формалізованого, технічно зумовленого юридичного факту, перестаючи в такий спосіб бути актом повністю усвідомленого вибору та трансформуючись у необхідний елемент технологічного процесу.

Окремі західні науковці вже наголошують навіть на тому, що програмний цифровий код або алгоритм на сьогодні, по суті, виступає своєрідним «законодавцем», що безпосередньо та автономно від правової системи держави регулює все більшу кількість комунікативних практик у суспільстві. На думку Л. Лессіга, Д. Джонсона та деяких інших західних дослідників, «виникнення електронного, цифрового середовища, що ігнорує географічні межі, призводить до порушення

правової системи, створюючи абсолютно нові явища, які потребують забезпечення чіткого та якісного правового регулювання за допомогою правових норм, але якого неможливо досягти на рівні будь-якого функціонуючого територіального суверена» [7, с. 5–8, 24, 32–42]. Очевидно, що в цих умовах юридичний обов'язок неминуче втрачатиме свій взаємозв'язок з моральним обов'язком, а отже, його обґрунтування в конкретних правовідносинах відбуватиметься не у вимірі відповідної системи культурних цінностей суспільства, а в контексті виконання визначених завдань, їх внутрішньої логіки та послідовності здійснення за допомогою тих чи інших технологічних новацій.

У зв'язку із цим змінюється також і сам спосіб пізнання юридичного обов'язку, зміст якого тепер з'ясовується не стільки з процесу тлумачення правової норми, скільки з аналізу певного програмного алгоритму або логіки побудови програмного коду та тих цілей, на які спрямовується процес його функціонування. У такий спосіб юридичний обов'язок стає здебільшого предметом технічної верифікації, а не правової інтерпретації, тобто юридичний обов'язок у технологічному середовищі поступово починає набувати статусу функціональної складової відповідної управлінської системи, що реалізується або виконується незалежно від суб'єктивних намірів, волі, інтересів тощо. У зазначеному контексті суб'єкт права починає втрачати монополію на виконання юридичного обов'язку, реалізація якого все більше починає залежати від автоматизованих цифрових платформ, кодів та протоколів.

Як зазначається в науковій літературі, «основна небезпека технократичних настанов криється в тому, що, в контексті алгоритмічного мислення, людина випадає з поля зору, підкоряючись технологіям. Для технократичного мислення характерним є ігнорування духовних запитів, потреб людини, тобто будь-яких факторів, які не піддаються розрахунку; воно позбавлене рефлексії стосовно культури, що дає змогу сконцентрувати увагу на головному завданні, спростити його до того, щоб воно могло бути вирішеним уже існуючими методами, абстрагуючись від багатьох зовнішніх факторів» [8, с. 143].

Загалом, сучасні дослідження у сфері соціології та психології права все більше звертають увагу на зниження рівня особистої рефлексії до юридичних вимог і збільшення складових інструментального виміру права, відповідно до якого реалізація правових норм зумовлюється насамперед утилітарними прагненнями, зручністю, автоматизмом або відсутністю альтернатив, а не внутрішнім усвідомленням їх обов'язковості та/або значущості. Ще у другій половині ХХ століття німецький філософ та соціолог Ю. Габермас зазначав, що «право слугує інструментом для організації підсистем, регульованих засобами, тобто підсистем, які стали автономними по відношенню до нормативних контекстів дій, орієнтованих на досягнення взаєморозуміння. Тут є важливими чимало складових економіки, бізнесу, підприємництва та управління, а право поєднується з силою грошей і влади таким чином, що приймає на себе функцію регульованого засобу... Норми права, у такий спосіб, потребують відповідного матеріального обґрунтування, оскільки належать до легітимного соціального порядку самого життєвого світу і разом з неформальними нормами поведінки утворюють фон комунікативної дії... Правові матеріали, позначені технікою та відсутністю моралі, що виникають внаслідок ускладнення економічної та адміністративної системи, мають бути оцінені з точки зору функціональних імперативів та їх сумісності з вищими порядками» [9, с. 401–403].

Українські дослідники також відзначають, що «скорочення часу і енергії, що виділяються на рефлексію, самопізнання, пояснюється не тільки зосередженістю на суто практичних моментах буття. Причиною цього може бути й те, що людина виявляється в принципі не здатною сконцентруватися на самій собі й відволікається від вирішення важливих світоглядних завдань засобами, які нею ж самою створюються або придбані для підвищення рівня комфортності існування. Людина стає все більш прагматичною і все менш емоційною, вона спрямована на гонитву за інформацією, матеріальними благами. Це створює стан душевного дискомфорту, втрати індивідуальності й зниження загальнокультурного рівня особистості, більше того, дегуманізація праці й маніпуляції людьми тягнуть за собою багато негативних форм поведінки людини – озлобленість, агресивність, конфліктність тощо» [10, с. 53].

Актуалізуючи зазначені тези Ю. Габермаса та інших дослідників у контексті розвитку технологій ХХІ століття, необхідно наголосити, що розуміння права в межах такої концепції звернене не лише до логіки влади, економіки, управління тощо, а й, поза всяким сумнівом, до параметрів функціонування сучасних цифрових та інших технологій, які опосередковують практично всі комуніка-

тивні практики сьогодення і потребують відповідно належного правового забезпечення. У зв'язку із цим сучасне право замикається насамперед у підсистемі законів функціонування кіберпростору та визначених цифрових алгоритмів, які воно покликане організовувати для правильного функціонування всіх важливих сфер і галузей суспільного життя. Іншими словами, «право зводиться до технічного виміру, що підкоряється логіці системи, якій воно служить, а критерій права як засобу має бути насамперед функціональним... Ось чому перетворення права як засобу відбувається під знаком функціональності систем – воно повністю підпорядковується перетворенням, що відбулися в системі» [11, с. 40–41].

Крім цього, сучасний технологічний розвиток, насамперед цифровізація практично всіх суспільних відносин, поступово призводить також і до трансформації ціннісно-нормативного контексту юридичних обов'язків, які до нинішнього етапу соціального поступу, хоча й мали формально-юридичний характер, проте зберігали свій нерозривний взаємозв'язок з моральною категорією «обов'язок», а також з ідеєю відповідальності особистості за вільно обраний варіант поведінки. Адже традиційне розуміння юридичного обов'язку передбачає відмінність між нормою як абстрактним приписом та її реалізацією як фактичною поведінкою. При цьому виконання юридичного обов'язку є однією з форм реалізації права, що потребує опосередкування через свідомість та волю особи і навіть в умовах жорсткого державного примусу такий обов'язок зберігає характер нормативної вимоги, що допускає як її дотримання, так і порушення, що й робить можливим застосування юридичної відповідальності. У межах цієї моделі юридичні обов'язки, як і право загалом, функціонують як система текстуально оформлених норм, які адресуються суб'єктам і розраховані на інтерпретацію, осмислення та добровільне або примусове виконання. У такий спосіб юридичні обов'язки зберігають свою подвійну природу, оскільки, з одного боку, вони виступають елементом об'єктивного права, а з іншого – передбачають суб'єктивне сприйняття та вольову реалізацію.

Останнє пов'язано з тим, що традиційні форми доведення до загального відома населення змісту нормативно-правових актів засновувалися на текстуальному та комунікативному характері права, що проявляється не лише у офіційному опублікуванні актів законодавства та роз'ясненнях їх положень органами публічної влади, а й у правовому вихованні та юридичній практиці. При цьому такі форми передбачають активну участь суб'єкта в процесі пізнання права, оскільки останній здійснює інтерпретацію конкретної правової норми, зіставляючи її зміст певною життєвою ситуацією. У зв'язку із цим знання юридичного обов'язку пов'язується не лише з фактом поінформованості відповідного суб'єкта про його наявність, а й з його здатністю реконструювати нормативний контекст і значення правового припису, оцінити його обов'язковість у визначеній ситуації і прийняти рішення про ту чи іншу поведінку. Гносеологічно це означає, що юридичний обов'язок існує для особи як усвідомлена норма, а не як зовнішній факт.

Водночас розвиток цифрових технологій, автоматизованих систем управління та діяльності вже призводить до появи, по суті, нових форм правового регулювання, у межах яких нормативний вплив здійснюється не тільки і навіть не стільки через юридичні тексти, скільки через програмний код та відповідні алгоритми. У таких умовах відбувається поступовий перехід від традиційних форм правової регламентації суспільних відносин до так званого алгоритмічного (технологічного, цифрового, кодового, програмного) регулювання, про яке вже частково йшлося вище і в межах якого юридичний обов'язок виступає невід'ємною частиною відповідного технологічного алгоритму, що, по суті, унеможливує або принаймні суттєво ускладнює його невиконання, оскільки воно є технічно неможливим.

Цифровізація правового регулювання поступово призводить до якісної зміни способів пізнання юридичних обов'язків, оскільки в умовах численних електронних повідомлень, автоматизованих систем інформування та використання алгоритмів штучного інтелекту людина все частіше отримує інформацію про свої права та обов'язки не через суб'єктну інтерпретацію правової норми, а через відповідні алгоритми роботи цифрових систем. Відтак сучасні форми доведення інформації про права і обов'язки громадян орієнтовані переважно не на забезпечення правильності їх розуміння, а на фіксацію факту доведення відповідної інформації. Електронні повідомлення у чатах, push-повідомлення, автоматичні нагадування тощо виконують функцію передачі даних, але не забезпечують їх належного осмислення та внутрішнього переживання. Це означає, що юридичні обов'язки стають складовою численних інформаційних потоків, а не об'єктом внутрішнього розу-

міння. У таких умовах правова поінформованість особи вимірюється не глибиною розуміння нею правової норми, а фактом доступу до інформації й можливістю її технічного отримання.

З урахуванням зазначеного окремі дослідники вже цілком обґрунтовано порушують питання про зміну парадигми джерел права у світлі сучасної цифровізації суспільного життя, акцентуючи увагу, зокрема, на тому, що суспільні відносини в кіберпросторі можуть регулюватися не лише нормативно-правовими актами та іншими традиційними джерелами права, а й новими джерелами – комп'ютерним кодом (*lex informatica*) та особливими звичаями у кіберпросторі (*lex electronica*), які є важливими складовими сучасного нормативного простору та відображають нову парадигму регуляції, в якій технологія конкурує з державою у світі правового регулювання. Ці новітні джерела забезпечують високий рівень ефективності та потребують інтеграції в національні правові системи шляхом їх визнання та врахування в правотворчості навіть попри те, що, «на відміну від юридичних норм, сформульованих у вигляді правових конструкцій, природною мовою, яка може тлумачитися неоднозначно, технічні правила є однозначними, оскільки спираються на математичні моделі та чіткі алгоритми, визначені в коді. Тож регулювання за допомогою коду є більш конкретним та менш гнучким стосовно правових моделей поведінки, які регулюються» [12, с. 46, 50].

У цьому контексті слід зауважити, що використання штучного інтелекту значно посилює цю трансформацію, оскільки відповідні алгоритми все частіше беруть на себе функцію інтерпретації правових норм, формуючи конкретні рекомендації або приписи для суб'єкта, який вже взаємодіє не з правовою нормою, а з її машинною або технічною інтерпретацією, що знижує його особисту когнітивну залученість у процес пізнання права.

Зокрема, досліджуючи роль штучного інтелекту в судовій інтерпретації права, окремі дослідники правильно відзначають, що «передача штучному інтелекту функції ухвалення судових рішень фактично означає передачу йому функцій тлумачення права і якщо раніше в теорії права вважалося, що суб'єктом тлумачення права є особа чи орган, який встановлює зміст нормативно-правових актів з метою їх реалізації, то найближчим часом до суб'єктів судового тлумачення може додатись штучний інтелект, а точніше алгоритм, в основі якого лежить вибір та застосування тієї чи іншої норми до конкретних правовідносин... Отже, у найближчому майбутньому на нас чекатимуть «смарт-рішення» та «смарт-ухвали» суду, в процесі прийняття яких штучний інтелект здійснюватиме тлумачення правових норм на підставі певного алгоритму та введених даних. Незважаючи на очевидні практичні переваги цифрових судових рішень (наприклад, швидкість обробки наявних даних, суттєве зниження корупційного чинника тощо), необхідно наголосити на небезпеці застосування смарт-технологій у процесі ухвалення судового рішення, оскільки штучному інтелекту повною мірою недоступні такі категорії, як почуття відповідальності, самоаналізу, справедливості, розумності, моралі тощо» [13, с. 11–12].

Як бачимо, трансформація права в умовах сучасної технологічної реальності сприяє перетворенню ціннісно-нормативного характеру правосвідомості на її інструментальний вимір, орієнтований здебільшого на операційне знання поза контекстом необхідності усвідомлення його оцінювально-смыслового значення, за якого особистість знає, «як саме потрібно діяти», але не обов'язково розуміє, «чому саме це необхідно». Іншими словами, юридичний обов'язок в умовах розвитку інструментального рівня правосвідомості сприймається насамперед як інструкція або технічна вимога, а не як нормативний припис, який підлягає осмисленню та оцінці з точки зору визначених соціокультурних нормативів. З ґносеологічної точки зору це означає поступовий перехід від герменевтичної до технологічної (цифрової) моделі пізнання права, оскільки право втрачає статус тексту, який потребує особистої інтерпретації, і набуває статусу своєрідного технічного інтерфейсу з відповідними правилами взаємодії з ним. Як наслідок, змінюється і характер юридичної раціональності, яка з нормативно-рефлексивної моделі перетворюється на технічно-адаптивну.

Отже, у сучасних реаліях йдеться про те, що технологічні системи у багатьох випадках мінімізують свободу вибору, підміняючи, по суті, внутрішнє вільне усвідомлення індивідом свого обов'язку та відповідного волевого акту, спрямованого на його безпосереднє виконання, на неминучість його забезпечення за допомогою визначених технологічних засобів. Іншими словами, технологічний розвиток і насамперед всеохопна цифровізація суспільних відносин поступово призводять до того, що юридичний обов'язок втрачає характер зовнішньої нормативної вимоги, зверненої до конкретного суб'єкта, і перетворюється на внутрішню властивість відповідної тех-

нологічної системи, яка реалізується з огляду на неможливість іншого способу її функціонування, а не у зв'язку із тим, що суб'єкт права повинен усвідомлено виконати такий обов'язок. Це означає, що юридичний обов'язок у сучасному суспільстві та державі, відносини в яких все більше опосередковуються цифровими та іншими автоматизованими технологіями, стають своєрідними елементами відповідного технологічного устрою, цифрових алгоритмів та логічних правил. Зазначене своєю чергою призводить до зміщення акценту з розуміння юридичного обов'язку як усвідомленої вимоги до її сприйняття як об'єктивного факту. Тож юридичний обов'язок перестає бути предметом рефлексії та оцінки, перетворюючись у фактичну «даність», вбудовану у цифрове середовище.

Прикладом подібної трансформації виступають смарт-контракти, в яких обов'язки сторін реалізуються автоматично при досягненні заздалегідь заданих умов [14, с. 80–82], а також автоматизовані системи надання управлінських послуг [15, с. 100–105], виконання адміністративних обов'язків [16], контролю та притягнення до юридичної відповідальності [17], що виключають необхідність дотримання встановленого законом порядку у визначених випадках. У подібних системах юридичний обов'язок перестає бути текстуально вираженою вимогою, трансформуючись в умову виконання конкретного програмного коду і до певної міри змінюючи у такий спосіб сам механізм правового регулювання, оскільки відповідний вплив на суб'єкта вже здійснюється насамперед не через текстуально виражений правовий припис і санкцію, а через особливості побудови конкретної технологічної системи, а сам обов'язок реалізується не як його усвідомлений вибір, а як наслідок його залученості у технологічне середовище.

Останнє підтверджується вітчизняними та зарубіжними науковими дослідженнями, присвяченими розгляду проблематики філософсько-правових засад детермінізму реалізації права в умовах розвитку сучасних технологій. Зокрема, як зазначається у зарубіжній науковій літературі, практично-філософська значущість проблематики розвитку права в умовах технологічного суспільства, зокрема реалізації його норм у відповідних формах, визначається тим, що детермінізм такої реалізації трансформує не лише її відповідні процедури, а й саму природу правової суб'єктності. За умов автоматизації численних правореалізаційних практик, зокрема у формі виконання юридичних обов'язків, суб'єкт права втрачає можливість впливати на розвиток правової ситуації після її виникнення, що ставить під сумнів традиційні уявлення про моральну відповідальність та етичну агентність [18, с. 21–24]. Поряд з цим окремі сучасні науковці вже навіть розвивають концепцію так званого технологічного управління як якісно нової форми регулювання, відмінної від правового регулювання у традиційному значенні або розумінні. При цьому якщо право діє насамперед через норми, що апелюють до розуму суб'єктів та їх ціннісних орієнтацій, справедливості, гуманізму та добросовісності, то технологічне управління нівелює цей зв'язок через зміну середовища реалізації права, роблячи певні дії неможливими або неминучими [19, с. 3–36, 181–204].

Українські дослідники також підкреслюють, що передбачуваність реалізації права, зокрема у формі виконання смарт-контрактів, являє собою якісно новий тип правової визначеності – процедурний, а не телеологічний. Це ставить питання про те, чи достатньою є гарантія точного виконання алгоритму для реалізації ідеалу правової визначеності, чи остання необхідно включає в себе орієнтацію на справедливий результат. Філософське значення цієї трансформації полягає в переосмисленні самої природи правової передбачуваності в епоху алгоритмізації. Негнучкий характер алгоритмів численних правореалізаційних практик сьогодення виявляє фундаментальну суперечність між прагненням до абсолютної формалізації права і непереборною контекстуальністю людського існування та розвитку. Спроба ж знизити рівень невизначеності через алгоритмізацію правових процедур, у межах яких, з-поміж іншого, виконуються юридичні обов'язки, приводить не до торжества визначеності, а до створення системи, не здатної адекватно реагувати на складність і мінливість соціальної реальності, що ставить під сумнів саму можливість повної автоматизації правових відносин без втрати їхнього сутнісного людського виміру. Адже йдеться про сумісність алгоритмічної реалізації права в різноманітних формах з фундаментальними цінностями правової культури. Право ніколи не функціонувало як система механічних правил, оскільки воно завжди включало ціннісний вимір, який дає змогу коригувати формальну логіку міркуваннями гуманності, моралі, справедливості та загального блага, що вписувало його в контекст предметності практичної філософії та філософії права [20, с. 70–72].

Саме тому окремі західні дослідники вже проводять критичне розрізнення між технологічним або алгоритмічним «правлінням за допомогою права» (rule by law) та, власне, «правлінням права» (rule of law). Перше передбачає механічне застосування формальних правил незалежно від їхнього змісту та наслідків, а друге включає сутнісний, природний взаємозв'язок права та фундаментальних соціальних цінностей і принципів улаштування суспільного життя – людській гідності, моралі, пропорційності, гуманізму, справедливості тощо. Відтак алгоритмічна реалізація права, зокрема у формі виконання юридичних обов'язків, втілює крайню форму «правління за допомогою права», в якому така реалізація відокремлюється від його ціннісної оцінки [21, с. 164–165].

Філософський вимір цієї проблеми пов'язаний із різним ставленням до невизначеності у праві та програмуванні. Правове мислення визнає невизначеність як непереборну характеристику соціальної реальності та створює механізми продуктивної роботи з нею. Натомість алгоритмічне мислення прагне повного усунення невизначеності через вичерпну формалізацію навіть попри те, що правові норми набувають справжнього сенсу лише в процесі їх реалізації у конкретних правовідносинах, тобто до визначених обставин, які неможливо заздалегідь прорахувати та які вимагають саме людського судження [22, с. 123–180]. У контексті алгоритмічного виконання юридичних обов'язків за допомогою програмного (цифрового) коду це створює суперечність, оскільки їхнє автоматичне, повністю детерміноване виконання виключає можливість творчої інтерпретації, необхідної для адаптації абстрактних правил до унікальних ситуацій.

У межах такого підходу юридичний обов'язок функціонує не стільки як нормативна вимога, що апелює до внутрішньої мотивації та свободи волі особи, її моральної свідомості, скільки як елемент стандартизованих та часто автоматизованих процесів соціального управління. Обов'язок у такому розумінні вбудовується у соціотехнічні системи (цифрові платформи, інформаційні інфраструктури тощо) і реалізується незалежно від індивідуального усвідомлення чи оцінки суб'єктом його нормативного змісту.

Онтологічно це означає зсув від персоналізованого, антропоцентричного виміру юридичного обов'язку до його деперсоналізації та функціоналізації. Обов'язок перестає бути наслідком нормативної комунікації між державою та особою і дедалі частіше набуває статусу об'єктивної умови участі в певній соціальній системі. Невиконання такого обов'язку трактується не як порушення волі законодавця, а як «збій» у функціонуванні системи, що підлягає технічному або адміністративному коригуванню. Відповідно юридичний обов'язок втрачає частину свого морально-етичного навантаження [23, с. 387] і дедалі більше зближується з технічними правилами експлуатації соціального простору.

Гносеологічний аспект цієї трансформації проявляється у зміні способів пізнання та обґрунтування обов'язковості правових вимог. Якщо раніше юридичний обов'язок легітимувався через апеляцію до моралі, раціональності, справедливості та демократичної процедури, то в технологічному контексті його обов'язковість дедалі частіше обґрунтовується ефективністю, оптимізацією ризиків, забезпеченням безперервності процесів тощо. Це своєю чергою трансформує традиційні категорії юридичної відповідальності: свобода волі суб'єкта розмивається в умовах алгоритмічного управління поведінкою, вина редукується до факту невідповідності заданим параметрам, а правовий примус постає не як санкціоноване застосування сили, а як автоматизований механізм виключення, блокування або обмеження доступу до певної технології. Подібна трансформація пов'язана, з-поміж іншого, з тим, що «у постмодерному суспільстві, у світлі сучасних теорій, право втрачає свої традиційні системні ознаки: ієрархію, внутрішній порядок, передбачуваність і особливо легітимність національної держави. Ми є свідками появи «права без держави», неієрархічного права з різноманітними джерелами і гарантіями відповідності» [24, с. 55–56].

Отже, у контексті сучасного етапу еволюції інституту юридичних обов'язків виникає необхідність збереження у їх розумінні нормативних засад у праві, взаємозв'язку з відповідальним суб'єктом права, забезпечення їх інтерпретації та оспорюваності, а також можливості уточнення їх змісту з урахуванням правових та інших ціннісно-нормативних критеріїв. Іншими словами, йдеться про розробку такої концепції юридичного обов'язку, в якій технологія не підмінятиме відповідну правову норму, а виступатиме своєрідним «посередником» між нормативно визначеною повинністю та фактичною поведінкою. Такий підхід надає можливість розмежувати юридичний обов'язок у ціннісно-смысловому та операційному значеннях, передбачаючи можливість її

суб'єктного пояснення та інтерпретації, а також виникнення відповідних спірних ситуацій правового характеру стосовно його конкретного тлумачення та виконання.

Висновки. Отже, з урахуванням викладеного можемо зробити такі висновки з проведеного дослідження.

Онтологічний і гносеологічний аспекти трансформації юридичних обов'язків в умовах формування та розвитку технократичного суспільства свідчать про якісно новий етап еволюції права як соціального регулятора, в межах якого такий обов'язок поступово втрачає характер нормативної повинності, перетворюється на структурний елемент соціотехнічної реальності та здійснюється через застосування автоматизованого управління конкретної технологічної інфраструктури. У цьому випадку йдеться вже не стільки про юридичний обов'язок, скільки про алгоритмічний юридичний обов'язок, який можна визначити як вид та міру належної поведінки суб'єкта права, зміст якого формується не лише в нормативно-текстуальній формі як пред'явлена до нього зовнішня вимога, а й як заздалегідь передбачена умова допустимості дій у конкретному цифровому сегменті або середовищі, виконання якого забезпечується через застосування технічних та програмних механізмів.

Розвиток інституту юридичних обов'язків в умовах всеохопної технологізації суспільного життя потребує подолання штучної дихотомії між ціннісно-нормативним, соціокультурним характером права як соціального регулятора та технологічним характером сучасного соціального управління, у зв'язку із чим цифровізацію комунікативних практик сьогодення можна розглядати як особливу, системну форму реалізації права, яка потребує посилення правової рефлексії суб'єктів права при її застосуванні. Навіть в умовах подальшого поглиблення технологічної трансформації глобального співтовариства право та пов'язані з ним явища повинні зберегти відповідне ціннісне обґрунтування в межах конкретних соціокультурних парадигм, а отже, і відповідну нормативну автономію, а також транспарентний характер суб'єктної (людської) інтерпретації його норм та їх гуманістичну спрямованість.

Послаблення нормативного розуміння сутності та природи юридичних обов'язків знижує здатність суб'єктів до здійснення самостійної оцінки відповідних правових явищ та водночас підвищує залежність від визначених технічних посередників, що ставить під питання усталене розуміння права як системи норм, адресованих розумним та автономним суб'єктам. У зв'язку із цим юридичний обов'язок поступово втрачає характер морально-правової повинності, яка суб'єктивно усвідомлюється та переживається особистістю, і починає дедалі частіше здійснюватися як елемент технічно забезпеченого правопорядку, що сприяє поглибленню дивергенції між правом та мораллю як основними соціальними регуляторами. При цьому виконання юридичних обов'язків як акт усвідомленої вольової поведінки зміщується у сферу технологічно організованих процесів, що приводить до зближення цієї форми реалізації права з певною подією як юридичним фактом, настання якого не залежить від внутрішнього, особистісного ставлення суб'єкта права до нормативного припису.

В умовах сучасного технологічного суспільства юридичний обов'язок досягає високого ступеня своєї ефективності, але водночас ризикує втратити властиву йому нормативно-виховну функцію, оскільки автоматизація процесів його виконання фактично усуває момент особистого вибору, знижує когнітивну та вольову залученість відповідної особи та значною мірою деперсоналізує юридичну відповідальність за його невиконання або неналежне виконання. У сукупності зазначені процеси свідчать про формування нової парадигми природи юридичного обов'язку та відповідальності, у межах якої право все більше функціонує як система технічного управління, а не нормативного порядку, адресованого автономним суб'єктам, що породжує нові виклики в розвитку сучасної теорії права, пов'язані із необхідністю переосмислення ролі та значення особистості у правореалізаційних практиках, її правосвідомості та юридичної відповідальності в умовах технологічної еволюції. Пошук адекватної відповіді на зазначені виклики повинен передбачати необхідність збереження нормативної автономії права в технологічному суспільстві та його ціннісно-смыслового взаємозв'язку і взаємодії з іншими соціальними регуляторами в межах визначеної соціокультурної матриці, що потребує забезпечення оптимального балансу між функціональною ефективністю правового регулювання та збереженням рефлексивного виміру прав і обов'язків, а також юридичної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник / за ред. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 596 с.
2. Бобровник С. В. Обов'язок юридичний. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 377–380.
3. Власенко В. П., Бесклеткіна М. Ю. Напрями розвитку прав та обов'язків людини і громадянина в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 1. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4>
4. Попович Т. П. Співвідношення права та обов'язку: морально-етичні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 426–431. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.68>
5. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: монографія. Харків: Право, 2017. 392 с.
6. Янчук Н. Д. Право в умовах цифрової трансформації сучасного суспільства. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 3 (92). С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-92-3-7>
7. Lessig L. Code and other laws of cyberspace. New-York: Basic Books, 1999. 320 p.
8. Ченбай Н. А. Технократичне мислення в сучасному суспільстві (соціокультурний аналіз). *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2020. № 2 (32). С. 140–144. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.32.15123>
9. Habermas J. Théorie de l'agir communicationnel. Tome 2: Critique de la raison fonctionnaliste / traduit de l'allemand par Jean-Louis Schegel. Paris: Fayard, 1987. 480 p.
10. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.
11. Бьярн М. Перетворення права: погляд з позиції комунікативної теорії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. № 4 (47). С. 35–46. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.47.218956>
12. Панова Л. В., Панов О. С. Джерела правового регулювання суспільних відносин у кіберпросторі: між законом, кодом та звичаєм. *Київський юридичний журнал*. 2025. Вип. 7. С. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2025-7.06>
13. Кобко-Одарій В. С. Роль штучного інтелекту в судовій інтерпретації права. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.1>
14. Бортнікова М. Г., Чиркова Ю. Л. Особливості формування та реалізації smart-контрактів в Україні. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 79–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-13>
15. Дубняк М. В. Адміністративно-правове забезпечення електронних послуг в умовах цифрової трансформації. *Інформація і право*. 2025. № 1 (52). С. 96–111. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1\(52\).324691](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52).324691)
16. Сарана Л. А. Вплив цифровізації на митну та податкову політику України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 14. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-14-08-02>. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-14-08-02/2024-14-08-02> (дата звернення 11.02.2026).
17. Кучук А. М. Від алгоритму до справедливості: філософсько-етичні межі автоматизації правосуддя. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 5. Ч. 3. С. 449–453. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.67>. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342916/330867> (дата звернення 11.02.2026).
18. Jonas H. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 263 p.
19. Brownsword R. Law, Technology and Society: Re-imagining the Regulatory Environment. London: Routledge, 2019. 362 p.
20. Павлова Т. С., Павлов А. П. Філософія права та практично-філософські питання детермінізму виконання smart-контрактів. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2025. Т. 17. № 1. С. 66–74. DOI: [10.15421/352510](https://doi.org/10.15421/352510)
21. Hildebrandt M. Smart Technologies and the End(s) of Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015. 294 p.
22. Dworkin R. Justice for Hedgehogs. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2011. 521 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vkt>

23. Попович Т. П. Природна концепція обов'язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 383–388. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.53>
24. Skąpska G. Prawo w ponowoczesnym społeczeństwie. *Zarządzanie Publiczne*. 2008. № 6 (4). S. 55–72.

References

1. Zahalna teoriia prava. Normatyvnyi kurs: pidruchnyk / za red. S. V. Bobrovnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2021. 596 s. (in Ukr.).
2. Bobrovnyk S. V. Oboviazok yurydychnyi. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 3: Zahalna teoriia prava / redkol.: O. V. Petryshyn (holova) ta in. Kharkiv: Pravo, 2017. S. 377–380 (in Ukr.).*
3. Vlasenko V. P., Beskletkina M. Yu. Napriamy rozvytku prav ta oboviazkiv liudyny i hromadianyna v suchasnykh umovakh. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Pravo. 2024. Vyp. 86. Ch. 1. S. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4> (in Ukr.).
4. Popovych T. P. Spivvidnoshennia prava ta oboviazku: moralno-etychni zasady. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Pravo. 2023. Vyp. 80. Ch. 2. S. 426–431. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.68> (in Ukr.).
5. Nadon V. V. Subiektyvnyi oboviazok yak element zmistu tsyvilnykh pravovidnosyn: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2017. 392 s. (in Ukr.).
6. Yanchuk N. D. Pravo v umovakh tsyfrovoi transformatsii suchasnoho suspilstva. *Pravovyi chasopys Donbasu*. 2025. № 3 (92). S. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-92-3-7> (in Ukr.).
7. Lessig L. Code and other laws of cyberspace. New-York: Basic Books, 1999. 320 p.
8. Chenbai N. A. Tekhnokratychne myslennia v suchasnomu suspilstvi (sotsiokulturnyi analiz). *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu*. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia. 2020. № 2 (32). S. 140–144. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.32.15123> (in Ukr.).
9. Habermas J. Théorie de l'agir communicationnel. Tome 2: Critique de la raison fonctionnaliste / traduit de l'allemand par Jean-Louis Schegel. Paris: Fayard, 1987. 480 p.
10. Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii: monohrafiia / O. H. Danylian, O. P. Dzoban, S. B. Zhdanenko ta in.; za red. O. H. Danyliana. Kharkiv: Pravo, 2020. 344 s. (in Ukr.).
11. Biarn M. Peretvorennia prava: pohliad z pozytsii komunikatyvnoi teorii. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho*. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. 2020. № 4 (47). S. 35–46. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.47.218956> (in Ukr.).
12. Panova L. V., Panov O. S. Dzherela pravovoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn u kiberprostorii: mizh zakonom, kodom ta zvychaiem. *Kyivskiy yurydychnyi zhurnal*. 2025. Vyp. 7. S. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2025-7.06> (in Ukr.).
13. Kobko-Odarii V. S. Rol shtuchnoho intelektu v sudovii interpretatsii prava. *Kyivskiy chasopys prava*. 2023. № 3. S. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.1> (in Ukr.).
14. Bortnikova M. H., Chyrkova Yu. L. Osoblyvosti formuvannia ta realizatsii smart-kontraktiv v Ukraini. *Ekonomichnyi prostir*. 2022. № 181. S. 79–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-13> (in Ukr.).
15. Dubniak M. V. Administrativno-pravove zabezpechennia elektronnykh posluh v umovakh tsyfrovoi transformatsii. *Informatsiia i pravo*. 2025. № 1 (52). S. 96–111. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1\(52\).324691](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52).324691) (in Ukr.).
16. Sarana L. A. Vplyv tsyfrovizatsii na mytnu ta podatkovu polityku Ukrainy. *Problemy suchasnykh transformatsii*. Serii: ekonomika ta upravlinnia. 2024. № 14. S. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-14-08-02>. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-14-08-02/2024-14-08-02> (data zvernennia 11.02.2026) (in Ukr.).
17. Kuchuk A. M. Vid alhorytmu do spravedlyvosti: filosofsko-etychni mezhi avtomatyzatsii pravosuddia. *Elektronne naukovye vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. 2025. Vyp. 5. Ch. 3. S. 449–453. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.67>. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342916/330867> (data zvernennia 11.02.2026) (in Ukr.).
18. Jonas H. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 263 p.
19. Brownsword R. Law, Technology and Society: Re-imagining the Regulatory Environment. London: Routledge, 2019. 362 p.
20. Pavlova T. S., Pavlov A. P. Filosofiia prava ta praktychno-filosofski-pytannia determinizmu vykonannia smart-kontraktiv. *Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2025. T. 17. № 1. S. 66–74. DOI: [10.15421/352510](https://doi.org/10.15421/352510) (in Ukr.).
21. Hildebrandt M. Smart Technologies and the End(s) of Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015. 294 p.

22. Dworkin R. Justice for Hedgehogs. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2011. 521 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vkt>
23. Popovych T. P. Pryrodna kontseptsiiia oboviazkiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Pravo*. 2024. Vyp. 84. Ch. 4. S. 383–388. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.53> (in Ukr.).
24. Skąpska G. Prawo w ponowoczesnym społeczeństwie. *Zarządzanie Publiczne*. 2008. № 6 (4). S. 55–72.

Сунєгін С. О. Юридичні обов'язки та їх виконання в контексті сучасної цифровізації: питання онтології та гносеології

Стаття присвячена дослідженню особливостей трансформації онтологічного та гносеологічного аспектів юридичних обов'язків у контексті сучасного технологічного розвитку. Наголошується на трансформації ціннісно-нормативного контексту юридичних обов'язків в умовах всеохопної цифровізації суспільних відносин. Робиться висновок, що в умовах сучасного технологічного суспільства юридичний обов'язок досягає високого ступеня своєї ефективності, але водночас втрачає властиву йому нормативно-виховну функцію, оскільки автоматизація процесів його виконання фактично усуває момент особистого вибору, знижує когнітивну та вольову залученість відповідної особи та значною мірою деперсоналізує юридичну відповідальність за його невиконання або неналежне виконання.

Ключові слова: юридичний обов'язок, виконання, реалізація права, технології, цифровізація, алгоритм, право, свобода, автоматизація, мораль.

Suniehin S. O. Legal obligations and their fulfillment in the context of modern digitalization: issues of ontology and epistemology

The article is devoted to the study of the features of the transformation of the ontological and epistemological aspects of legal obligations in the context of modern technological development. The emphasis is on the transformation of the value-normative context of legal obligations in the conditions of the comprehensive digitalization of social relations.

It is noted that an important characteristic of a legal obligation is its targeted nature, because its content is addressed to specific legal subjects who have the freedom to choose between lawful and unlawful behavior, that is, a legal obligation acts as an external requirement for a specific person, which can be fulfilled, ignored, or violated by him. In the traditional and generally accepted sense, legal obligation is deontic in nature, that is, it exists primarily as an ideal normative prescription, and not as an immanent property of a social or technical system. This means that legal obligation, like law in general, addresses a free individual and places the ethical burden of choice on him, because a person must internally perceive the corresponding prescription as fair and necessary for the common good. Therefore, the effectiveness of the fulfillment of legal obligations also directly depends on the extent to which its content resonates with the internal moral principles and rules of a person.

At the same time, in the conditions of the functioning of the global information society and the rapid development of various technologies, in particular digital and automated decision-making systems, artificial intelligence and distributed registries, there is a gradual transformation of the ontological status of legal obligation, which to a certain extent is already losing its corresponding normative origins and begins to function as an element of a technologically organized system of algorithms, which is associated with a gradual change in the «legal worldview» and the image of law under the influence of the practically comprehensive digitization of public life.

As a result, legal obligation gradually turns into an element of technocratic, rather than socio-cultural thinking with its reliance primarily on a certain system of normative coordinates, in particular legal, moral and religious. This, in turn, leads to the fact that legal obligation begins to gradually lose the traditional character of its understanding of an internally conscious, meaningful duty experienced by the subject of law, and is reduced to a formalized, technically conditioned legal fact, thus ceasing to be an act of fully conscious choice and transforming into a necessary element of the technological process.

As a result of research, the following conclusions are made:

1. The ontological and epistemological aspect of the transformation of legal obligations in the conditions of the formation and development of a technocratic society indicates a qualitatively new stage in the evolution of law as a social regulator, within which such an obligation gradually loses the character of a normative duty, turns into a structural element of socio-technical reality and is carried out through the use of automated management of a specific technological infrastructure.

2. The development of the institution of legal obligations in the context of the comprehensive technologization of social life requires overcoming the artificial dichotomy between the value-normative, socio-cultural nature of law as a social regulator and the technological nature of modern social management, in connection with which the

digitalization of today's communicative practices can be considered as a special, systemic form of implementing law, which requires strengthening the legal reflection of legal subjects when applying it.

3. In the conditions of a modern technological society, a legal obligation achieves a high degree of its effectiveness, but at the same time loses its inherent normative and educational function, since the automation of the processes of its implementation actually eliminates the moment of personal choice, reduces the cognitive and volitional involvement of the relevant person and to a large extent depersonalizes legal responsibility for its failure to fulfill or improper fulfillment.

Keywords: legal obligation, execution, implementation of law, technology, digitalization, algorithm, law, freedom, automation, morality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-436-449

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026